

SKANDINAVISZTIKAI FÜZETEK
PAPERS IN SCANDINAVIAN STUDIES

10

Editors: András Masát, Péter Mádl

BUDAPEST - 2016

Editors: András Masát
Péter Mádl

Editorial staff: Hilda Merkl
Péter Ács

Editorial address: ELTE, Skandináv Nyelvek és Irodalmak Tanszéke
H-1088 Budapest, Rákóczi út 5.
Phone: +36-1 485 52 00/4313
Fax: +36-1 460 4409
E-mail: elte.skandinavisztika@gmail.com

ISSN 0236-6010

Kiadja az ELTE Germanisztikai Intézete

Felelős kiadó: Knipf Erzsébet, Masát András
Tipográfia: Mádl Péter, Annus Ildikó
Nyomdai munkák: Komáromi Nyomda Kft.

Contents

Förord	5
--------	---

LITERATURE

<i>László Gergye</i> Body “writing” and soul “speech”: Hans Christian Andersen’s <i>Improvisatoren</i>	9
--	---

<i>András Masát</i> Synergien in der norwegischen Nationenbildung im 19. Jahrhundert. Kulturelles Gedächtnis, Fremderfahrung und der öffentliche Raum	23
--	----

<i>László Gergye</i> Agonie der Schönheit - Schönheit der Agonie (Jens Peter Jacobsen: Niels Lyhne)	45
---	----

<i>Zsófi Domsa</i> “Ser De da ikke at man svindler Dem?” En nærlesning av Knut Hamsuns novelle <i>Hemmelig ve</i>	53
---	----

<i>Anita Soós</i> At fortælle mennesket - Fortælling og identitetsskabelse i Karen Blixens <i>Syndfloden over Norderney</i>	65
---	----

<i>Péter Mádl - Ildikó Annus</i> Från bibliografi till receptionsdatabas	75
---	----

LINGUISTICS

<i>Péter Ács - Henrik Jørgensen</i> Hvorfor er dansk vanskeligt? - Danske konsonantsegmenters to ansigter	89
---	----

<i>Ildikó Vaskó</i> Konnektiver - en pragmatisk tilnærming	101
---	-----

WORKSHOP

<i>Gábor Csúr</i> Et litteraturhistorisk dilemma - nutidens historiske roman i Norden	113
---	-----

<i>Viola Kitzinger</i> Cognitive processes in literature - investigating Dag Solstad's <i>Genanse og verdighet</i> from a cognitive narratological point of view	121
<i>Márton Medve</i> Vitalisme i norsk litteratur ved århundreskiftet	139
<i>Krisztina Péró</i> Hjemme - rett ved orienteringens nullpunkt	149
<i>Zsófia Stark</i> Karen Blixens verden	159

Et litteraturhistorisk dilemma – nutidens historiske roman i Norden

„Ordningsprincippet i historieskrivningen er af natur kronologien”¹ – hævder Ignác Romsics i forordet til sin digre historiebog *Ungarns historie i det tyvende århundrede* (Magyarország története a XX. században). Dette essay sigter dog ikke efter at gøre rede for historiske sammenhænge i ungarsk kontekst, men det vil kaste lys over afvigelser, der strækker sig mellem litterære principper, traditioner, konventioner (der selvfølgelig viser tilbage til et bestemt historiefilosofisk grundlag, så som for eksempel forventningen om kronologi) og de forandrede forhold, som læseren er stødt på i de sidste femten års (dvs. fra 2001) historisk inspirerede nordiske prosa.² Grundtanken bag essayet beror på den erfaring, at den historiske romans klassiske form (defineret hos Lukács 1955) og dens senere efterfølgere kun besværligt kan henregnes under samme kanoniseringsprincip som de nyere historiske romaner. Med andre ord viser paratekstens tegn i en anden retning end læserens og litteraturhistorikerens instinkter. Det er altså grunden til, at genres status i lyset af dens nutidige repræsentanter kræver at blive præciseret, udvidet og begrundet.

“The best grounds for choosing one perspective on history rather than another are ultimately aesthetic or moral rather than epistemological”.³ Postmodernisternes overbevisning om den videnskabelige positivismes forfald lader den positivistiske historiografi (som gør brug af epistemologiens metoder) ikke uberørt, og det er netop det metodologiske omdrejningspunkt, der får alvorlige konsekvenser for nutidens historiske romaner. I Whites fodspor prøver andre teoretikere at påpege, at historie ikke kan lade sig erkende med traditionelle epistemologiske midler, da historie blot er fortælling: “[t]he model for historical intelligibility, in short, is literary narrative”.⁴ Når læseren skal forstå en historisk tekst, bruger han de samme kompetencer som ved læsningen af litteratur. Det indebærer, at der ud fra en bestemt

- 1 „A történelem természetéből adódóan alapvető rendezőelve a kronológia.” ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris, 2010. Egen oversættelse.
- 2 Her tænkes på en litterær tendens, som helst kan kendetegnes ved „den fornyede interesse for historien” (Mads BUNCH: *Nye retninger i nordisk litteratur*. In: Milennium: nye retninger i nordisk litteratur. Udg. af M. BUNCH. Spring, 2013, s. 17).
- 3 Hayden WHITE: *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Johns Hopkins University Press, 1975, s. XII.
- 4 Jonathan CULLER: *Literary Theory: A Very Short Introduction*. Very Short Introductions. OUP Oxford, 2011, s. 18.

synsvinkel ikke findes nogen forskel mellem at læse for eksempel en myte og historiske fakta. Karl Ove Knausgård registrerer præcist denne oplevelse i sin roman *En tid for alt*.⁵

Den fiktive hovedperson, engleforskeren Antinous Bellori fra det femtende århundrede opdiger historier om engle, der bygger på bibelske fortællinger og hans egne erfaringer. For ham er der ingen grænse mellem historisk fiktion og fakta, da disse fænomener eksamineres ved hjælp af andre tekster, der engang blev vedtaget som autoriteter af det kulturelle fællesskab, hvor også han indfinder sig. „Det var i dette skjæringspunktet filosofien og teologien på 1500- og 1600-tallet befandt sig. (...) [D]et som blindet dem, var skriften. For alle anerkjendte Skriftens autoritet”.⁶ Bellori stiller spørgsmålstegn ved Biblen som absolut historisk virkelighed, og dette ønske finder genklang hos bogens fortæller, der uden besvær blander myter med historie, når han i sin roman dvæler snart ved sine egne gammeltestamentlige omdigtninger, snart ved opdigtede figurer fra re-næssancens epoke og til sidst ved skrivende stund (som ligger omkring den empiriske forfatters egen tid). “Det Gamle Testaments slægtstavler, som Knausgård påpeger, forbinder vores historiske tid med den mytiske” – påstår David Bugge.⁷ Hævet over enhver tvivl har *En tid for alt* noget med historie at gøre, men ingeniørlunde på samme måde som for eksempel Walter Scotts *Waverley* (1814), som Lukács anser for at være prototypen.

Mangel på autoriteter betyder et midlertidigt identitetstab for Knausgårds fortæller, og derved bliver han ét med Kong Salomon, som menes at have skrevet den bog i Biblen, hvor *En tid for alt* har hentet sin titel fra. Han oplever for alvor krisen, som fremkommer på baggrund af, at den vestlige kultur står på bar bund, når den afskaffer al illusorisk magt over sig selv. Der er ingen der udpeger et enegyldigt perspektiv, hvorfra hele menneskehistorien kan genfortæles, og det er også Whites konklusion fra tidligere. Budskabet om at alting bare er forfængelighed i Prædikerens bog får ny betydning hos Knausgård, hvor det handler om den magtesløshed, der grunder i individets desperation over ikke at kunne vælge imellem historiske sandheder. Denne sandhedssøgen viser sig at være et ledemotiv for ham. Romanens genremæssige og litteraturhistoriske status bliver endnu mere tydelig, når man sætter værket i forfatterskabets kontekst. Fortællerne viser nemlig en bue af udvikling fra en meget distanceret, historisk funderet prosa, gennem et “eksistensielt vakuum”⁸ til en yderst personlig fortællertone. I *Sjælens Amerika* (2014) skriver han essays, der delvis omhandler individuelle, humanistiske spørgsmål, som kun sporadisk

5 Først udgivet hos Oktober, Oslo, 2004.

6 Ibid. s. 390.

7 David BUGGE: *Mennesket*. In: Knausgård i syv sind. Udg. af D. BUGGE, S. R. FAUTH og O. MORSING. Forlaget Anis, 2015, s. 28.

8 Ane FARSETHÅS: *Herfra til virkeligheten*. 31. maj 2012. Dagbladet, netversion.

forefindes i *En tid for alt*. Den historiske roman var kun et station på den lange pilgrimsrejse, som Knausgårds jeg'er påtager sig, når de giver sig til at skrive.

En mere konventionel form for historisk prosa finder man hos Anna Lise Marstrand-Jørgensen, der *Hildegard I-II*⁹ tager udgangspunkt i en troværdig fremstilling af middelalderens værdier i. Som Lukács understreger er troværdigheden et meget vigtigt redskab i forfatterens hænder.¹⁰ Kun på den måde kan man undgå at skrive et kultur- og ideologikritisk essay i stedet for en virkelighedslignende fortælling. Ifølge Wolfgang Iser er fiktion en slags omvendt virkelighed,¹¹ der altid henviser til sin oprindelige plads, dvs. den kontekst, hvorfra den er taget. Derfor er det helt essentielt i litteratur, som eksplicit kan relateres til historie, at den sætter alt ind på at skabe nærværets illusion. Forbløffende nok sker det ikke på materialistiske eller realistiske præmisser i romanerne, men helt i tråd med tidens ånd med indblik i og forståelse for den religiøse verdensanskuelse og den katolske helhedstanke. Teksten anslår ingen kølig og kritisk fortællertone, men sætter sig ind i en position, der befinder sig et sted mellem personerne. Om et uønsket svangerskab tænker hun: "[s]elv syndens barn slår rødder i et moderhjerter".¹² Fortællerens ord er forståelige for nutidslæseren, men viser samtidig tegn på sprogets temporale individualisering,¹³ da hun eksempelvis bruger konstruktionen 'syndens barn'.

Selvom *Hildegard* er mere sammenhængende og traditionel end *En tid for alt* i mange henseende, er det som sagt ikke realismen, der fylder mest i skildringsteknikken, der ellers anses for at være et af den klassiske historiske romans uundværlige kendetegn. De primære begivenheder flyder sammen med hovedpersonens visioner, der står som vidnesbyrd om, at middelalderens religiøse tidsånd ikke kan forstås helt og holdent uden indblik i grundlæggende teologiske sandheder. Hildegard får på et tidspunkt et syn om kirkens rolle, hvor følgende står: "Kvindens øjne er så milde. Hun er kirken, og hendes børn bliver gennem hende genfødt i dåben, så de aldrig mere skal vandre i mørke".¹⁴ Guds modernatur, der altid har spillet en vigtig rolle i den græsk-ortodokse kirke, men blev glemt i vestlig kultur, som Jostein Gaarder også forklarer¹⁵ i forbindelse med Hildegard von Bingen, genetablerer helhedstanken. Kristus er brudgommen, kirken er bruden

9 Først udkommet hos Gyldendal, 2009-2010.

10 Med forfatterens egne ord: 'historische Treue' (György LUKÁCS: *Der historische Roman*. Berlin, Aufbau-Verlag, 1955, s. 36).

11 Herom mere i Wolfgang ISER: *Der Akt des Lesens*. Uni-Taschenbücher. Schöningh, 1976.

12 MARSTRAND-JØRGENSEN 2009, s. 293.

13 Som Aust hævder: "[die] temporale Individualisierung von Sprache". Hugo AUST: *Der historische Roman*. Sammlung Metzler. J.B. Metzler, 1994, s. 24.

14 MARSTRAND-JØRGENSEN 2009, s. 333.

15 Jostein GAARDER: *Sophies verden. Roman om filosofiens historie*. Oslo: Aschehoug, 1994, s. 186-187.

og de troende er deres børn. Går man ud fra, at den vestlige verden er karakteriseret ved et (i marxistisk forstand) praktisk og sekulært syn,¹⁶ giver det mening hvorfor læseren sandsynligvis vil undre sig over, at teologi kan fremstå som et middel til troværdigheden i en så realistisk genre som den historiske roman. Det teoretiske grundlag, som historiske romaner beror på, kan tilsyneladende være rigere end kun den strengt taget videnskabelige naturalisme, der her opofres for virkelighedseffektens skyld. Om *Hildegard* er en historisk roman eller ej, afhænger væsentligt af, om den sekulære læser (der synes af være den etiske læser i nyere litteraturhistorier og -teorier) anerkender, at teologi i bestemte tilfælde nødvendigvis skal inddrages i fortidens hermeneutiske forståelsesproces.

Naturligvis er der skrevet værker, der har tilknytning til *Waverley* og de traditionelle former, også efter 2000. Det er ikke kun Lukács, men også Groot (2009) og Aust (1994), der mener, at den allerførste rigtige historiske romaner opstod i kølvandet på den franske revolution og Napoleonkrigene, hvor man kunne opleve store menneskemængders dynamik inde- og udefra. Med andre ord, det var den periode, hvor et reflekteret verdenssamfund blev vakt til live. Menneskehedens historie opfattedes som rigernes og nationernes opblomstring og forfald, i overensstemmelse med hegeliansk åndshistorie. Hovedpersonen i Kim Leines *Profeterne i Evighedsfjorden*¹⁷ følger med i denne forandringsrige epoke mellem 1780-1815 på Grønland, i Danmark og Norge.

Den umiddelbare fornemmelse, at læseren her får en langtrukken udviklingshistorie med tilhørende dannelsesrejser, kan dog være vildledende, især i kapitler, hvor præsten Morten Falck slet ikke kan ses på scenen. Ligesom i den klassiske historiske roman bliver hans karakteristik udfoldet i lyset af, hvordan han forholder sig til sit miljø, de omgivende sociale omstændigheder. Derfor er det ikke underligt, at han holder sig i baggrunden, mens de andre figurer får ordet. De bidrager allesammen til en nuanceret fremstilling af hans person, idet læseren får mulighed for at forstå bipersonernes motiver, som også har indvirkning på deres relationer til Falck. Da han er mest optaget af menneskets sociale position,¹⁸ er de små private historier om hans grønlandsk-danske kateket eller hans veninde på den grønlandske missionskoloni på linje med hans fascination af andre mennesker. Denne sociologiske interesse, der udelukker individet selv, får dog alvorlige konsekvenser. En god del af romanen udgør præstens dagbog,

16 Joseph Ratzinger (senere Pave Benedikt 16.) formulerer dette på følgende måde: [The] primacy of praxis and politics meant, above all, that God could not be categorized as something "practical". (JOSEPH RATZINGER: *Introduction to Christianity*. San Francisco: Communio Books, Ignatius Press, 2004, s. 15.

17 Først udgivet hos Gyldendal, 2012.

18 „Mennesket er født frit, og overalt ligger det i lænker!” – lyder citatet fra Rousseau flere gange i romanen.

hvor han, efter totalt at have været hensunken i druk i flere måneder, gennemgår en eksistentiel krise og genopstandelse.

Hvad angår form og stil er der ingen spørgsmål om, at *Profeterne i Evighedsfjorden* blev født i forlængelse af den klassiske historiske romans tradition. Men den seksuelle og kropslige frigjorthed, som kommer til udtryk på det sproglige plan i naturalistiske skildringer, står i direkte modstrid med de normer, der skulle understøtte fortællingens historiske placering og dermed dens troværdighed.

Nu giver jeg mig selv tilladelse til at skille lårene og se derned, i det svimlende dyb, hvor den anden mund åbner sig, en kende modvilligt, hvorledes labiae majores, køns-læberne, klæber lidt sammen, men slipper deres tag og folder sig ud, som en blomst, der modtager morgensolens stråler.¹⁹

Denne næsten vulgære, men alligevel meget poetiske beskrivelse ville have overskredet offentlighedens grænser i det 18. århundrede. Den temporale sproglige individualisering består her altså ikke af at leve op til samtidens herskende normer, men den understreger, at en historisk roman er mere end en perfekt videregivelse af fortidens samfundsmæssige og offentlige forhold. Kort sagt, hvad man ikke kunne skrive om for to hundrede år siden, kan man skrive om i dag. Genrens overlevelse og modernisering kommer altså an på, om bogen kan holde trit med og adoptere de nye vilkår. Mens ved Hildegard blev det tydeligt, at teologi spillede en vigtig rolle, er det her indlysende, at offentligheden formår at sætte bredere grænser for forståelsen.

Tidligere blev det antydnet *en passant*, at postmodernismen har sat sit præg på prosaen, hvor positivismen ikke længere gør sig gældende i så stort omfang, når det drejer sig om teoretisk metodologi. Det lyder da som en udfordring i dag at skrive om den periode, da den teknologiske udvikling gik sejrsgang verden over. Ikke desto mindre er der forfattere, der formår at fange tidsånden uden at forfalde til anakronismer. Claes Thune og hans miljø i Helsinki, som er primus motor for begebenhederne i Kjell Westös *Hägring 38*²⁰ synes at stå i de teknokratiske stormagters skygge, uden håb om at agere selvstændigt. Morten Falck har mulighed for at genvinde sin indre uafhængighed, men det kan man ikke påstå om den fiktive svenske advokat, der ser deterministisk på sin egen position i menneskehedens skæbne. Udbruddet af Anden Verdenskrig er en historisk nødvendighed, ligesom alle de andre små hændelser, der giver rammen om fortællingen.

I fortællingen sættes fokus på enkeltpersonernes psykologiske udvikling, hvor krigens forberedelse, begebenheder og eftervirkninger

19 LEINE 2012, s. 399

20 Førsteudgivelse ved Albert Bonniers Förlag, 2013.

kun ses som baggrund for et mindre fællesskabs egen historie. Dette muliggør blandt andet, at alle tre tidsakser får tydelige konturer, der ligger til grund for fortællingens troværdighed. Figurerne fører dialog med deres fortid, og deres motiver bliver således efterhånden forståelige for læseren. Historien om den kvindelige hovedperson Fru Wiiks krigsfangenskab får synlige konturer igennem korte erindringsblik, der bliver udløst i hendes bevidsthed ligesom korte metafortællinger:

Nu skulle hon fylla trettiosju. En kunnig och självsäker yrkeskvinna.

Då: ett kalt, nästan omöblerat rum, rummet med Stolen.

Nu: Thunes moderna och trevliga kontor med skrivmaskiner, radioapparat, nya svarta bakelittelefoner och kassaskåp av stål för förvaring av värdefulla och känsliga papper.

Då: provisorisk militäruniform.

Nu: kostym, väst, slips. Tjänsteklädseln. Och där under nakenheten. Alltid alltid nakenheten.²¹

Fortid og nutid supplerer og understøtter hinanden gensidigt. Fremtidens perspektiv verificeres imidlertid ikke i tekstens logik, men det støtter sig til forventningen om, at læseren sætter den sidste brik på sin plads. Historiskheden, hvor læseren kan se processen fra fortid til fremtid, opstår på trods af, at romanen undgår at angive det synspunkt, som ordner begivenhederne i et genkendeligt narrativ. Hvis læseren ikke opdager hentydningerne til tid og rum på grund af manglende historisk viden, går han måske glip af at registrere historiskheden i *Hägring 38*. Det næste citat illustrerer, hvordan fiktionens univers og læserens historiske viden opfordres til samarbejde – et samarbejde, der fører til sammenhængens dybere forståelse.

Min bror säger att vi står på randen inte bara till ett nytt storkrig utan till en helt ny era. Efter nästa krig kommer de små inte att ha något att säga till om längre. Det blir de stora som bestämmer.²²

Det, som kun var et forestillet scenario om efterkrigstidens magtforhold i romanens historiske virkelighed, bliver til historisk sandhed i nutidslæserens horisont. Fortælleren opnår læserens sympati ved at lade de personer få ordet, som kan forudse fremtiden. Men troværdigheden afhænger også af andre faktorer end læserens fremprovokerede sympati. Jo flere personer der deler samme mening, desto mere øges dens sand-

21 WESTÖ 2013, s. 36-37.

22 Ibid. s. 67.

hedsindhold. For enden af kæden står læseren, der måske slet ikke bemærker, at hans historiske kompetencer også bliver anvendt i en leg, der går ud på at skabe den perfekte illusion af virkeligheden. Læserens sympati med figurerne skyldes ikke andet end det faktum, at en historisk sandhed (at Anden Verdenskrig virkelig indtraf og den derpå følgende stabilitet stod og faldt med supermagternes balance) fremstår som forsigtig spekulation, der venter på at blive berettiget. "The capacity to sympathize with the experiences of others is a most precious human attribute",²³ lyder det fra Rosenblatt, og dette kaster nyt lys over historiskheden: identifikationen påkræves ikke uden grund, men er styret af fortælleren, der bruger historien til at styrke romanens troværdighed. Forudsigelserne om fremtiden ("zukunftgewissen Voraussagen"²⁴) rækker ud over fortællingens rammer og får ingen bekræftelse, medmindre læseren indgår aftalen om, at teksten vil ramme sætte sin logik med historiske sammenhæng.

Analysen har dækket fire romaner fra de seneste femten års nordiske prosa. Hensigten bag tankegangen var at gøre rede for, hvorfor det er berettiget at kalde dem historiske romaner på baggrund af deres formale, teoretisk-metodologiske og genrekonventionelle egenskaber. Litterære værker, der har fortiden som emne har altid fascineret både publikum og forfattere. Det skyldes måske, at de udfordrer veletablerede begreber, så som historisk virkelighed og fiktion af forestillede scenarier. Så længe dette sociale grundlag af interesse bliver ved med at genbruge og revitalisere den historiske romans hovedelementer, er det værd at gøre et forsøg på at udvide den genrekonventionelle og litteraturhistoriske kategorier.

Litteratur:

- ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris, 2010.
- Mads BUNCH: *Nye retninger i nordisk litteratur*. In: Millennium: nye retninger i nordisk litteratur. Udg. af M. Bunch. Spring, 2013
- Hayden WHITE: *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Johns Hopkins University Press, 1975
- Jonathan CULLER: *Literary Theory: A Very Short Introduction*. Very Short Introductions. OUP Oxford
- David BUGGE: *Mennesket*. In: Knausgård i syv sind. Udg. af D. Bugge, S. R. Fauth og O. Morsing. Forlaget Anis, 2015

23 Louise M. ROSENBLATT: *Literature as Exploration*. Modern Language Association of America, 1995 [1938], s. 37.

24 AUST 1994, s. 26.

- Karl Ove KNAUSGÅRD: *En tid for alt*. Oslo: Oktober, 2004
- Ane FARSETHÅS: *Herfra til virkeligheten*. 31. maj 2012. Dagbladet, netversion
- Anna Lise MARSTRAND-JØRGENSEN: *Hildegard I-II*. Gyldendal, 2009-2010
- György LUKÁCS: *Der historische Roman*. Berlin: Aufbau-Verlag, 1955
- Wolfgang ISER: *Der Akt des Lesens*. Uni-Taschenbücher. Schöningh, 1976
- Hugo AUST: *Der historische Roman*. Sammlung Metzler. J.B. Metzler, 1994
- Jostein GAARDER: *Sophies verden. Roman om filosofiens historie*. Oslo: Aschehoug, 1994
- Joseph RATZINGER: *Introduction to Christianity*. San Francisco: Communio Books, Ignatius Press, 2004
- Kim LEINE: *Profeterne i Evighedsfjorden*. Gyldendal, 2012
- Kjell WESTÖ: *Hägring 38*. Albert Bonniers Förlag, 2013